

Marta Fiolić
Universidade NOVA de Lisboa

Marko Lovrić
Hrvatski audiovizualni centar, Zagreb

MIRKO DRAŽEN GRMEK I ŠKOLA ANNALES*

Iako su postojali određeni kontakti i utjecaji škole Annales na ovdrašnju historiografiju, Mirko Dražen Grmek vjerojatno je jedini hrvatski povjesničar kojeg možemo smatrati analistom u širem smislu riječi i brodelijancem. Riječ je o znanstveniku, liječniku i humanistu koji je u sebi ujedinio nekoliko pristupa i disciplina, što mu je omogućilo razvoj jedinstvenog pristupa određenim idejama i konceptima. Od 1963. godine živio je i radio u Francuskoj, gdje razvija bliski profesionalni i prijateljski odnos s pripadnicima škole Annales, posebice s Fernandom Braudelom i Marcom Ferrom. Uz njihov poticaj i utjecaj, Grmek će ostaviti neizbrisiv trag u povijesti znanosti i medicine.

Ključne riječi: Mirko Dražen Grmek, Annales, Fernand Braudel, Marc Ferro, povijest medicine, inovacije

Nakon što je debitirao 1929. godine, francuski historiografski časopis *Annales d'histoire économique et sociale* (kasnije se u više navrata mijenjao naziv časopisa) izazvao je buru na znanstvenoj sceni te nepovratno izmijenio pristup povijesnoj tematici u metodološkom smislu.¹ Njegove ideje i interdisciplinarni pristup bili su inspiracija mnogima, ali i izazov, kojemu su se odazvali pojedinci željni kompleksnog raščlanjivanja povijesne zbilje. Povijest mentaliteta, historijska psihologija (L. Febvre, R. Mandrou), komparativna historija (M. Bloch), totalna historija i dugo trajanje (F. Braudel), serijalna historija (P. Chaunu), tzv. ja-historija (*égo-histoire*, P. Nora) – bogatstvo i raznolikost ovih koncepata i pristupa otvorili su put drukčijim tumačenjima prošlosti, od onih sveobuhvatnih do partikularnih. Časopis *Annales* pridonosi razvoju i produbljivanju mnogih grana historiografije, a među njima naročito i povijesti znanosti. Ili, preciznije, povijesti medicine.

Prije pojave časopisa *Annales* postojalo je razdoblje kada su svi autori priručnika medicinske povijesti, kao i predavači na tom području, bili i sami liječnici ili barem znanstvenici. Tijekom 19. stoljeća stvoreni su uvjeti kako bi se i „nemedicinari“ mogli baviti poviješću medicine. Filolozi ovdje igraju važnu ulogu s obzirom na eliminaciju klasičnih jezika, poput latinskog i grčkog, iz kulturalnog tereta liječnika te razvoj fenomena *Quellen-*

---

* Prije svega, u ovaj nas je rad prije dugo vremena uputio prof. dr. sc. Drago Roksandić pa smatramo kako je prikladno objaviti ga upravo u ovom zborniku. Mnogi su nam kolege pomogli prilikom rada na tekstu. Nećemo ih sve navoditi, ali im ovim putem želimo zahvaliti na njihovoj pomoći i suradnji. Ovaj tekst ne bi bilo moguće kompletirati bez njihova sudjelovanja. Ipak, moramo istaknuti posebnu zahvalu gospođi Louise L. Lambrichs jer nam je pružila informacije koje su bile ključne za naše istraživanje. V. Louise L. Lambrichs, „Mirko D. Grmek: un trajet exemplaire“, *History and Philosophy of the Life Sciences*, 23/1, 2001, 13-27. Ovaj članak objavljen je na engleskom jeziku u nešto promijenjenoj verziji pod naslovom „Mirko Dražen Grmek and the Annales School“, u: *Annales in Perspective: Designs and Accomplishments*, ur. Drago Roksandić – Filip Šimetin Šegvić – Nikolina Šimetin Šegvić, Zagreb 2019, 405-410.

¹ V. André Burguière, *The Annales School: An Intellectual History*, Ithaca – London 2009; Peter Burke, *The French Historical Revolution. The Annales School 1929-2014*, London 2015. U hrvatskoj historiografiji najstavnije je o francuskoj školi *Annales* pisala Mirjana Gross.

forschung – proučavanja i rada na izvornoj građi. Sociološka orijentacija 20. stoljeća otvorila je vrata profesionalnim povjesničarima bez medicinske naobrazbe. Karijera američkog povjesničara Richarda H. Shryocka (1893. – 1972.) jasno ilustrira taj prekid dominacije liječnika na ovom području. Shryockova knjiga o povijesti moderne medicine postavila je standard u proučavanju kompleksne međugre znanstvenih i socijalnih čimbenika. Novonastali smjerovi u razvoju historiografije bacili su novo svjetlo na povijest medicine.² Što se tiče početaka časopisa *Annales*, odnos prema povijesti medicine treba promatrati načinom na koji su „očevi osnivači“ – Marc Bloch i Lucien Febvre – tumačili odnos historiografije i ostalih znanosti. Febvre je smatrao kako povijesna i društvena problematika općenito ne podliježu ograničenjima koja su formirale pojedine znanstvene discipline. Samim time, povijesna istraživanja nepotpuna su bez spoznaja i ideja ostalih znanosti, poput geografije ili medicine. Sukladno s time, časopis će njegovati dugu tradiciju objavljivanja tekstova koje su pisali neanalisti ili nepovjesničari. Ovdje se nalaze korijeni multidisciplinarnosti i interdisciplinarnosti, ključnih obilježja škole *Annales*.³ Godine 1947. dr. Jacques Callot, sa Sveučilišta u Strasbourgu, u časopisu objavljuje prvi članak koji obrađuje povijest medicine, raspravu o nestanku malarije u Francuskoj.⁴ Ubrzo će nakon toga i Lucien Febvre, obrađujući „crnu smrt“ iz 1348. godine, pisati kratku raspravu o „medicinskoj historiji“ u sklopu niza programatskih sekcija časopisa.⁵ Bio je to skroman početak, ali i značajan nagovještaj načina na koji će časopis kasnije pristupiti povijesti medicine, naročito tijekom 1970-ih godina, kada će 5. broj toga godišta časopisa *Annales* biti posvećen povijesti medicine (ranog) novog vijeka.⁶

U kontekstu utjecaja škole *Annales* na razvoj povijesti medicine, jedna je osoba odigrala posebno važnu ulogu – Mirko Dražen Grmek. Ova iznimna ličnost – liječnik, povjesničar, književnik – bila je direktno povezana s tradicijom časopisa *Annales*, pod čijim utjecajem stvara nekoliko važnih koncepata i ideja ključnih za razvoj povijesti znanosti i medicine. Kako bismo shvatili poveznicu između časopisa *Annales* i Grmeka, najprije moramo proučiti njegov životni put. Mirko Dražen Grmek rodio se u Krapini 9. siječnja 1924. godine. Tijekom Drugog svjetskog rata djeluje u Francuskoj i Italiji kao pripadnik francuskog pokreta otpora. Nakon rata vraća se u Hrvatsku. Studij medicine završio je u Zagrebu 1951. godine. Od 1952. do 1960. u Zagrebu će voditi Odjel za povijest medicine Instituta za medicinska istraživanja. Na njegov poticaj 1960. godine spojiti će se spomenuti Odjel, Zavod za povijest medicine Medicinskog fakulteta, Institut za povijest farmacije Farmaceutskog fakulteta, Muzej za povijest zdravstva Zbora liječnika Hrvatske i Spomen-zbirka „Ruđer Bošković“ s Lokruma te formirati Institut za historiju nauka Jugoslavenske akademije znanosti i umjetnosti, današnji Zavod za povijest i filozofiju znanosti Hrvatske akademije znanosti i umjetnosti. Izabran je za direktora novoosnovanog Instituta,

² Mirko Dražen Grmek, „Introduction“, u: Isti (ur.), *Western Medical Thought from Antiquity to the Middle Ages*, Cambridge – London 1998, 15-16.

³ Toby Gelfand, „The Annales and Medical Historiography: Bilan et Perspectives“, u: Roy Porter – Andrew Wear (ur.), *Problems and Methods in the History of Medicine*, Kent 1987, 17-18.

⁴ Jacques Callot, „Un problème complexe: la régression du paludisme en France“, *Annales. Économies, Sociétés, Civilisations*, 2/3, 1947, 328-335.

⁵ Lucien Febvre, „L'histoire médicale. Maladies et Civilisation. La peste noire de 1348“, *Annales. Économies, Sociétés, Civilisations*, 4/1, 1949, 102-103.

⁶ *Annales. Économies, Sociétés, Civilisations*, 32/5, 1977.

kojim upravlja do 1963. godine. Od 1954. na Medicinskom fakultetu u Zagrebu predaje kolegij „Uvod u medicinu“, a 1958. godine doktorirao je iz povijesti medicine. Do početka 1960-ih godina udario je osnove svojim, kasnije nastavljenim, proučavanjima doprinosa nekih hrvatskih liječnika domaćoj i svjetskoj medicini, kao što su Santorio Santorio, Federik Grisogono, Giorgio (Gjuro) Baglivi i Jean-Baptiste Lalangue. Također, proučavao je i veze Hrvata s padovanskim sveučilištem, zdravstvene prilike u Dalmaciji, kao i organizaciju studija medicine u Središnjoj školi u Zadru tijekom francuske uprave, tragove antičke medicine u našim krajevima, dubrovačku karantenu itd. Gotovo pet godina bio je glavni urednik *Liječničkoga vjesnika*, a velik doprinos dao je u pripremi za početak izlaženja hrvatske *Medicinske enciklopedije*. Od 1963. godine profesor Grmek živi i radi u Parizu.⁷

Grmek odlazi u Pariz na poziv Collège de France, kako bi prionuo na sređivanje i proučavanje pisane ostavštine Claudea Bernarda (1813. – 1878.), osnivača moderne fiziologije.⁷ Nekoliko je čimbenika utjecalo na Grmeka i njegovu odluku da napusti svoj rodni kraj. Kako sâm kaže, osjećao se tijesno u svojoj domovini zbog političke situacije, nedostatka važnih vrela na kojima bi mogao raditi te relativno uskog kruga zainteresiranih.⁹ Dolaskom u Francusku našao se u sredini koja mu je pružala odskočnicu prema novim znanjima i saznanjima, znanstvenim artikulacijama i usmjerenjima koja je i sâm Grmek nazvao „znanstvenim“, „povijesnim“ i „filozofskim“. Na prestižnim francuskim sveučilištima, institutima i istraživačkim središtima Grmek je stjecao znanstvene spoznaje, tragao za novim epistemama, proširivao interdisciplinarna i multidisciplinarna polja komparativnih proučavanja, da bi zatim svoje erudijski utemeljene, izvorima potkrijepljene, iskustvom i imaginacijom domišljene znanstvene i misaone inovacije pretočio u fascinantnu paradigmu povijesti biomedicinskih znanosti.¹⁰ Kada je 1960. godine Grmek boravio u sklopu znanstvenog projekta dva mjeseca u Parizu, susreo se i s Fernandom Braudelom. Kako je sâm zabilježio u autobiografskim zapisima: „U Parizu sam radio s Pierreom Huardom i zajedno smo objavili rad pod naslovom *La chirurgie des Ilkhani* prema Charaf ed-Dinu, turskom liječniku iz 15. stoljeća. Huard me je upoznao s knjižnicom Medicinske akademije. Moj izvjestitelj u komisiji na Centre national de la recherche scientifique (CNRS) bio je Fernand Braudel, koji me je od tada uvijek podržavao. On me je natjerao na sudjelovanje u radu konferencije na École Pratique des Hautes Études (‘Šesta sekcija’) o povijesti ideja koje se tiču uzroka starenja.“¹¹ Pierre Huard tada je, s iskustvima ratnog liječnika u Francuskoj Indokini i vrlo bogatom sveučilišnom karijerom, bio europski prepoznatljiv kao stručnjak za povijest medicine. Kao osnivač Europskog centra za povijest medicine u Strasbourgu

⁷ Grmek, *Medejin kotao. Pokusi na živim bićima u antici*, Zagreb 2004, 10-11. Radi detaljnije Grmekove biografije v. Ljerka Schiffler, „Mirko Dražen Grmek (1924. – 2000.): in memoriam“, *Prilozi za istraživanje hrvatske filozofske baštine*, 53-54, 2001, 5-13; Ante Škrobonja, „In memoriam Mirko Dražen Grmek (1924. – 2000.)“, *Acta Medico-Historica Adriatica*, 1/1, 2003, 97; Yvonne Vrhovac (ur.), *Mirko Dražen Grmek: liječnik, znanstvenik i kozmopolit*, Zagreb 2012. Vrlo kratak tekst o Grmeku objavljen je i u: Valentina Zović, „Mirko Dražen Grmek – otac hrvatske povijesti medicine“, *Rostra: časopis studenata povijesti Sveučilišta u Zadru*, 6/6, 2014, 183-184.

⁸ Grmek, *Medejin kotao*, 9.

⁹ Isti, *Život, bolesti i povijest: teze i razmišljanja*, Zagreb 2000, 50-51.

¹⁰ Miroslav Bertoša, *Izazovi povijesnog zanata. Lokalna povijest i sveopći modeli*, Zagreb 2002, 266-267.

¹¹ Ovu je informaciju iz Grmekovih autobiografskih zapisa autorima prenijela Louise L. Lambrichs, na čemu smo joj zahvalni.

te pariškog Instituta za povijest medicine i farmacije, Huard nije bio samo ključna osoba za razvoj povijesti medicine u Francuskoj već je i svojim ugledom te globalnohistorijski orijentiranom perspektivom svakako predstavljao osobu pogodnu za suradnju i velike historiografske projekte.

U Parizu Grmek stupa i u sve jače kontakte s časopisom *Annales*, njegovim autorima, ali i idejama i konceptima koji će značajno utjecati na njegov rad. Kao cijenjeni profesor i istraživač te naturalizirani Francuz od 1967. godine, nemalen je broj svojih radova objavio upravo u časopisu *Annales*.¹² Časopis, koji je 1960-ih godina s Fernandom Braudelom na čelu doživljavao jedan od svojih vrhunaca, svakako je Grmeku i njegovu znanstvenom radu osigurao određenu pozornost u međunarodnim historiografskim krugovima. Upravo će odnos s Braudelom tijekom daljnje Grmekove karijere ostaviti značajan trag kako na području povijesti medicine tako i u individualnom Grmekovu stručnom razvitku, odnosno pristupu povijesti. Kada 1963. godine postaje znanstveni suradnik na CNRS-u, gdje je ravnatelj bio Braudel, Grmekov znanstveni patron postaje i Robert Courier. Ne samo da je Courier kao iskusni liječnik i biolog i sâm bio iznimno važan za razvoj povijesti medicine, već je imao utjecaja i na visokim akademskim položajima, a diplomirao je medicinu u Strasbourgu sredinom 1920-ih godina, približno u vrijeme kada mladi Bloch i Febvre djeluju na tamošnjem Sveučilištu. Courier je sasvim sigurno utjecao na Grmekovu karijeru: od njihove suradnje Grmek sve aktivnije sudjeluje u različitim sveučilišnim i stručnim seminarima u Francuskoj i inozemstvu (primjerice, u Italiji u Pratu 1974. godine) te objavljuje članke u časopisu *Annales* (sada službeno *Annales. Économies, Sociétés, Civilisations*) i drugim uglednim publikacijama, čime će zadobiti pozornost mladih *analista* i Braudelovih nasljednika nakon njegova faktičnog povlačenja 1972. godine – Marca Ferra, Jacquesa Le Goffa i drugih.¹³

Grmekov dolazak u Francusku odvija se usporedno s važnim promjenama u časopisu *Annales*, koji od 1956. godine i Febvreove smrti vodi Braudel. Te su promjene izravno povezane s poviješću medicine i njezinom problematikom. Postavši urednikom časopisa, Braudel se prometnuo u jednu od najznačajnijih ličnosti na francuskoj historiografskoj i znanstvenoj sceni, postavši svojevrzni impresario koji je usmjeravao niz znanstvenika i istraživanja.¹⁴ To je bilo izravno povezano s Braudelovim tumačenjem povijesti i njegovom koncepcijom „totalne historije“, koja nastoji obuhvatiti i shvatiti kompleksnu ukupnost ljudskog postojanja te međuigru društvenih, političkih, kulturnih, ekonomskih, geografskih i drugih procesa u dugim vremenskim razdobljima. Takvo proučavanje povijesti zahtijevalo je izrazito multidisciplinarni pristup, zbog čega je Braudel prigrio i druge znanosti te njihove pristupe.¹⁵ Pod njegovim će vodstvom *Annales* započeti sustavno traganje za biomedicinskim aspektima povijesti. Godine 1961. Braudel će odaslati poziv o istraživanju „povijesti materijalnog života i bioloških modela ponašanja“, što je odraz njegovih interesa izraženih u njegovu kapitalnom djelu *Sredozemlje i sredozemni svijet u doba Filipa II.*, koje

¹² V. bibliografiju Grmekovih radova u časopisu *Annales* u prilogu ovoga teksta.

¹³ Grmek, „Préliminaires à une étude historique des maladies“, *Annales. Économies, Sociétés, Civilisations*, 24/6, 1969, 1473-1483.

¹⁴ V. Pierre Daix, *Braudel*, Paris 1995 i druge biografije.

¹⁵ Za detaljniju analizu v. Fernand Braudel, „Historija i društvene nauke. Dugo trajanje“, *Časopis za suvremenu povijest*, 15/2, 1983, 99-122.

prvi put izlazi 1949.¹⁶ Braudelov poziv označit će početak rubrike *Vie matérielle et comportements biologiques*. Tom se rubrikom nastojalo sveobuhvatno proučiti svakodnevicu, sa svim društvenim, ali i biološkim čimbenicima, od hrane i kuhanja, preko životinja u kućanstvima, pa do bolesti i epidemija.¹⁷ Njegov poziv bio je usmjeren svima: od povjesničarâ, geografâ, antropologâ, sociologâ i ekonomistâ do etnologâ, arheologâ, lingvistâ, liječnikâ i statističarâ. Tijekom idućih triju godina u časopisu *Annales* bit će objavljeno nekoliko tekstova vezanih uz medicinu i biologiju.¹⁸ Među njima bit će i Grmekov prvi analistički tekst, esej o historijskoj patologiji.¹⁹

S jedne strane stručnjak prirodnih znanosti, medicine i biokemije, a s druge strane povijesti, filozofije i književnosti, Grmek je bio nadareni znanstvenik koji je svojem radu uvijek pristupao interdisciplinarno i multidisciplinarno. Kao takav, lako se uklapao u „analističku paradigmu“. Iako Grmek ne citira često autore škole *Annales*, niti se referira na važnija djela analističke tradicije, što je ipak logično s obzirom na domenu kojom se bavi, utjecaj i implementacija nekih od karakterističnih koncepata svakako su vidljivi. Možda je najbolji primjer za to njegov koncept ili ideja o patocenozu (*patocénose*). Godine 1969. upravo u časopisu *Annales* objavljen je, na izravan Braudelov poticaj, Grmekov programatski članak „Préliminaires d’une étude historique des maladies“²⁰, u kojem obrazlaže koncept patocenoze. Koristeći se analogijom od pojmova biocenoze, tj. životne zajednice raznovrsnih biljnih i životinjskih organizama na određenom staništu (biotopu) izmijenjene ljudskim djelovanjem i patologije – grane medicine koja se bavi proučavanjem bolesti, bolesnih procesa i pojava u organizmu čovjeka, životinja i biljaka, uspostavlja ideju o suživotu različitih bolesti koje se u jednoj zajednici, koju karakterizira specifično vrijeme i društveni kontekst, različito manifestiraju, ali se svakako mogu dovesti u vezu. Grmek navodi kako su se povjesničari oduvijek bavili radnjama velikih ličnosti, ali tijekom povijesti zapravo oblikuju geografija i bolesti. Stoga je pozvao na interdisciplinarnu suradnju između povjesničarâ, geografâ i epidemiologâ.²¹ Članak je izašao kao dio već spomenute serije, odnosno rubrike *Vie matérielle et comportements biologiques*, posvećene proučavanju biološke povijesti i društva, obilježene analističkim nastojanjima za proširenjem polja srodnih disciplina. Naveden Grmekov članak značajan je upravo stoga što historijskoj analizi pridružuje ne samo društvene već i prirodne znanosti.

Prema analističkoj tradiciji, Grmek je, i sâm liječnik i povjesničar, inzistirao na interdisciplinarnosti. Tako, primjerice, u njegovim radovima ne možemo ne zamijetiti način na koji je pristupao istraživanju povijesti prirodnih znanosti. Za njega se tu nije radilo samo o nizu znanstvenika i njihovih znanstvenih postignuća, već im je nastojao pristupiti i iz vizure intelektualne, tada vrlo popularne, zatim društvene historije, ali i koristeći se zna-

¹⁶ Gelfand, „The Annales and Medical Historiography“, 21.

¹⁷ Jacques Le Goff (ur.), *La Nouvelle Histoire*, Paris 2006, 197.

¹⁸ Gelfand, „The Annales and Medical Historiography“, 21.

¹⁹ Grmek, „Géographie médicale et histoire des civilisations“, *Annales. Économies, Sociétés, Civilisations*, 18/6, 1963, 1071-1097.

²⁰ Isti, „Préliminaires“.

²¹ Frank Huisman, „The Dialectics of Understanding: On Genres and the Use of Debate in Medical History“, u: Amanda Kluvelde – Anne Hilde van Baal – Catharina Th. Bakker – Gemma Blok (ur.), *Genezen: Opstellen bij het afscheid van Marijke Gijswijt-Hofstra*, Amsterdam 2005, 16.

njima stečenima iz medicine itd. U povijesti medicine i povijesti prirodnih znanosti Grmek može ponuditi „objašnjenje koje nije mogao pružiti ni čisti biolog ni čisti povjesničar, nego samo znanstvenik koji istovremeno vodi računa o biološkim i društvenim čimbenicima.“²²

Koncept patocenoze proizlazi iz Grmekove primjene vjerojatno najvažnijeg brodelijanskog koncepta – dugog trajanja (*longue durée*).²³ Svojedobno je objavljeno posebno izdanje časopisa *History and Philosophy of the Life Sciences* (27/1) posvećeno Grmeku i konceptu dugog trajanja u znanosti i medicini, s istraživanjima koja su originalno bila prezentirana 2003. godine u Londonu, na Grmekovu memorijalnom simpoziju *The Longue Durée in Science and Medicine*. Grmekova primjena koncepta otvorit će nova vrata povijesti medicine. Egzemplarna je monografija *Bolesti u osvjetljenje zapadne civilizacije. Istraživanja patološke stvarnosti u grčkom prehistorijskom, arhajskom i klasičnom dobu* (1983.), u kojoj je Grmek bolesti i medicinu u razdoblju antičke Grčke smjestio u njihov društveni, kulturološki i ekonomski kontekst. U ovom djelu posebno do izražaja dolazi njegova profesionalna, a vjerojatno i prijateljska povezanost s Braudelom. Kako sâm navodi, ta knjiga ne bi nastala bez Braudelove podrške i ohrabivanja. Također, Grmek je, između ostalih, isticao važnog utjecaja na nastanak knjige koji je imao Marc Ferro, još jedan važan povjesničar kojeg je iznjedrila tradicija časopisa *Annales* i Braudelov bliski suradnik.²⁴ Grmek će analitičke brodelijanske koncepte primijeniti i u svom djelu *Histoire du sida. Début et origine d'une pandémie actuelle* (1989.), istraživanju jedne izrazito suvremene problematike,²⁵ a upravo će Ferrov inovativan pristup modernoj temi poslužiti kao jedan od predložaka za istraživanje i pisanje o povijesti medicine u kontekstu kulturnih i civilizacijskih promjena, uz široku primjenu svih dostupnih izvornih materijala. Grmek je analizirao modernu pošast u njezinu medicinsko-biološkom, društvenom i kulturološkom kontekstu, dajući sveobuhvatnu i iscrpnu studiju. Ovim izrazito aktualnim istraživanjem privući će posebnu pozornost znanstvenika i svjetske javnosti.²⁶

Poseban je prijateljski odnos Grmek, osim s Braudelom, razvio i s Marcom Ferrom. Osim sudjelovanja u zborniku koji je nastao Ferru u čast²⁷ te brojnih zajedničkih sudjelovanja na konferencijama i prezentacijama knjiga²⁸, kojima će se dodatno naglašavati uzajamni rad povjesničara i liječnika-istraživača medicinske povijesti, Grmek je, primjerice,

²² Grmek, *Život, bolesti i povijest*, 47.

²³ Svojedobno je objavljeno posebno izdanje časopisa *History and Philosophy of the Life Sciences* (27/1) posvećeno Grmeku i konceptu dugog trajanja (*longue durée*) u znanosti i medicini, s istraživanjima koja su originalno bila prezentirana 2003. godine u Londonu, na Grmekovu memorijalnom simpoziju *The Longue Durée in Science and Medicine*.

²⁴ Grmek, *Bolesti u osvjetljenje zapadne civilizacije. Istraživanja patološke stvarnosti u grčkom prehistorijskom, arhajskom i klasičnom dobu*, Zagreb 1989, 22.

²⁵ Colin Jones, „The Pathocenosis Moment: Mirko Grmek, the *Annales* and the Vagaries of the *Longue Durée*“, *History and Philosophy of the Life Sciences*, 27/1, 2005, 5.

²⁶ O značenju Grmekova istraživanja v. *AIDS: The Making of a Chronic Disease*, ur. Elizabeth Fee – Daniel M. Fox, Berkeley – Los Angeles – Oxford 1991.

²⁷ U čast Marca Ferra Grmek je objavio i tekst: „Le rôle de l'histoire mythique dans les revendications nationales des Croates et des Serbes“, u: Martine Godet – Muriel Carduner-Loosfelt – Hélène Coq-Losky (ur.), *De Russie et d'ailleurs. Feux croisés sur l'histoire (Mélanges Marc Ferro)*, Paris 1995, 331-342.

²⁸ Posebno ističemo Ferrovu sudjelovanje i predstavljanje knjige Mirka Grmeka i Louise Lambrichs, *Les révoltés de Villefranche*. Još jednom zahvaljujemo gđi Lambrichs na informacijama. V. Grmek – Lambrichs, *Les révoltés de Villefranche*, Paris 1998.

više puta gostovao i u popularnoj televizijskoj emisiji *Histoire parallèle*.²⁹ Tijekom 1990-ih godina i rata u bivšoj Jugoslaviji iskoristio je svoj ugled kao istaknuti intelektualac u Francuskoj, kako bi osvijestio širu javnost o situaciji u Hrvatskoj te još jednom potaknuo, između ostalih, i Marca Ferra na istupanje u vezi s time.

Sâm Braudel referirat će se na Grmeka u svojem klasiku *Materijalna civilizacija, ekonomija i kapitalizam od XV. do XVIII. stoljeća* (1979.). Spoznaje koje je Grmek iznio u svojem ključnom tekstu o patocenozi Braudel će smjestiti u kontekst svojih razmatranja o epidemijama, stavivši naglasak na promjenjivu prirodu bolesti i njihovih uzročnika.³⁰ Nadalje, godine 1985. u francuskom Châteauevallonu održat će se veliki skup povjesničara posvećen Braudelu, zvan *Journées Fernand Braudel (18, 19 et 20 octobre 1985)*. Grmek će sudjelovati svojim predavanjem „L'homme biologique en Méditerranée“. Izvještaji sa skupa ističu kako su živ dojam izazvale njegove znanstvene i metodološke postavke o biološkome čovjeku Mediterana jer taj mitski i povijesni prostor ne predstavlja samo mjesto susretanja i prožimanja civilizacija već i miješanja genetskih čimbenika. Stoljećima su sredozemnim prostorom plovili brodovi, kretali se ljudi i roba, kružile vijesti, ali su isto tako stoljećima „putovale“ i – bakterije. Na Braudelovu je skupu Grmek svojim argumentiranim znanstvenim tezama iznenadio povjesničare i upozorio ih na potrebu drukčijih pristupa problemima, ne samo povijesti medicine već i društvene povijesti.³¹

No, koliki je bio znanstveni i kulturološki utjecaj Grmekovih ideja? Rijetke su knjige koje se bave poviješću medicine, side ili antičke medicine u kojima nema Grmekova imena. Također, kontinuirano se objavljuju zbornici i publikacije te organiziraju skupovi i okrugli stolovi koji su posredno ili neposredno posvećeni Grmeku. Nadalje, u istraživača kao što su Danielle Gourevitch i James Riley vidljiv je snažan Grmekov pečat. Dakle, s velikom se sigurnošću može tvrditi kako je Grmekova prisutnost, a samim time i škole *Annales*, izrazito značajna u medicinskoj historiografiji. Možemo ustvrditi kako je Grmek bio punokrvi *analist* i brodelijanac, ličnost koja je zadužila historiografiju i medicinu, aktivno ih zbližila te otvorila put novim spoznajama. Iako sâm nikada nije o sebi govorio kao o pripadniku nekog određenog pravca ili škole, na tragu, uostalom, i brojnih drugih francuskih *analista*, koje u povijesti historiografije označavamo tako unatoč tome što se sami nisu smatrali pripadnicima „škole“ *Annales*, ipak je u intelektualnom, historiografskom i konceptijskom smislu bio izuzetno vezan upravo za brodelijanski pogled. Na kraju, važno je istaknuti kako je Grmek svojim djelima, posebno onima o povijesti side, ostvario jednu od najvažnijih težnji osnivača časopisa *Annales* – značajno je pridonio društvu i njegovu boljitku, pokazao da je povijesno istraživanje izravno povezano s aktualnim pitanjima te ukazao na njihovo rješenje. Time se svakako približio težnjama mladih strazburških „revolucionara“, Blocha i Febvrea.

²⁹ V. Marc Ferro – Tomislav Brandolica – Marko Lovrić – Filip Šimetin Šegvić, *Dijalog s povodom 7. Slika u povijesti, povijest u slici: „pokretna“ historija*, Zagreb 2013, 18-19.

³⁰ Fernand Braudel, *Materijalna civilizacija, ekonomija i kapitalizam od XV. do XVIII. stoljeća. Strukture svakidašnjice*, Zagreb 1992, 73-74.

³¹ Bertoša, *Izazovi povijesnog zanata*, 266-267.

Grmekovi tekstovi objavljeni u časopisu *Annales*

1963. „Géographie médicale et histoire des civilisations“, *Annales. Économies, Sociétés, Civilisations*, 18/6, 1071-1097.
1965. „Prolégomènes à une histoire générale des sciences“, *Annales. Économies, Sociétés, Civilisations*, 20/1, 138-146.
1967. „Le génie et la folie au dix-huitième siècle“, *Annales. Économies, Sociétés, Civilisations*, 22/3, 652-653.
1967. „L'histoire et la psychologie“, *Annales. Économies, Sociétés, Civilisations*, 22/3, 653-655.
1967. „Le centenaire des lois de Mendel“, *Annales. Économies, Sociétés, Civilisations*, 22/4, 845-848.
1967. „L'œuvre scientifique de Pascal“, *Annales. Économies, Sociétés, Civilisations*, 22/4, 920-922.
1969. „Préliminaires d'une étude historique des maladies“, *Annales. Économies, Sociétés, Civilisations*, 24/6, 1473-1483.
1970. „La Faculté de médecine de Paris au XVIe siècle“, *Annales. Économies, Sociétés, Civilisations*, 25/3, 614-615.
1970. „Une amitié de savants: Humboldt et Valenciennes“, *Annales. Économies, Sociétés, Civilisations*, 25/3, 615-616.
1970. „Objectivité et progrès en histoire des sciences“, *Annales. Économies, Sociétés, Civilisations*, 25/3, 616-619.
1975. „L'hypérostose poreuse du crâne, les anémies héréditaires et le paludisme en Grèce“, *Annales. Économies, Sociétés, Civilisations*, 30/5, 1152-1185.